

MIJN HERPETOLOGISCHE TUIN & VIJVER

Inleiding

Het is altijd een “droom” van me geweest om ooit eens een grote tuin en vijver te bezitten, die dan specifiek zou aangelegd worden voor amfibieën en reptielen. Niet dat deze tuin zou afgesloten worden en als terrarium moest fungeren. Neen, de dieren moesten vrijwillig kunnen immigreren & emigreren.

In 1994 kochten we – na 2 jaar zoeken - uiteindelijk onze droomgrond in Zoersel, op de grens met Oostmalle. Het perceel lag tussen een verscheidenheid van bos, struiken, weiden en agrarisch restantgebiedjes, waar nog reeën en vossen leven/overleven. Hierdoor was ik ervan overtuigd dat migratie van amfibieën en misschien van reptielen naar onze nieuwe tuin, kon ontstaan op natuurlijke wijze.

Inrichting van de tuin & vijver

De vijver heeft een lichte niervorm, is 11m breed en 6m diep en ligt naast het terras (zie foto). Dit heeft als groot voordeel dat je er elke minuut van kan genieten, wanneer je buiten zit. Er zijn 4 etages in de vijver: 15cm-25cm-50cm-110cm diep. Vooral het ondiepste niveau is onmisbaar voor de ei-afzet van de Bruine kikker. De vijver wordt de hele dag door de zon beschenen. Er wordt geen gebruik gemaakt van filterinstallaties. Het evenwicht werd gecreëerd door de waterplanten. Voornamelijk is wel het constante gebruik van een zuurstof-steen met een krachtige luchtpomp voor (1) het ijsvrij houden van het water en (2) voor inbreng van zuurstof op hete zomerdagen. Door de opzet van dit artikel, ga ik hier niet dieper ingaan op het gebruik van welke soorten planten.

De uitgraving gebeurde machinaal op 11 april 1995 (belangrijke datum ter vergelijking wanneer de eerste amfibieën zich aanmeldden). Als folie werd Firestone rubberfolie gebruikt. Een must! Deze is wel opmerkelijk duurder dan plastic folie. Maar deze investering loont zeker, eenmaal mollen in je tuin beginnen te graven of reigers vanop de oever in een ondiepe waterpartij naar een visje pikken. Ook wanneer je er zelf in moet staan voor het aanplanten of snoeien, kan je geen lekken veroorzaken.

Rond de vijver werd een naar het zuiden gelegen talud opgebouwd van een 70cm hoog en bestaande uit steen- en houtpartijen of m.a.w. zeer veel schuilgelegenheden (zie foto 2). Later is duidelijk gebleken dat de pasgeboren kikkers en salamanders hier ruimschoots gebruik van maakten, onmiddellijk na hun metamorfose. In de grond werden “hibernatiebunkers” ingebouwd op 50cm diep, waarin de dieren konden overwinteren.

In de overige delen van de tuin werden overal grondbedekkers aangeplant, waarin de dieren zich schuil houden en naar voedsel zoeken. Als bodembedekking tegen onkruid werd overal een 10cm dikke laag Pin maritime aangelegd, die wel jaarlijks aangevuld wordt. De verschillende perceeltjes zijn bereikbaar via een aangelegd wandelpad.

Bespreking van de diersoorten

Na een toevallige aanmelding van de jaarlijkse aanwezigheid van 2 ijsvogels in mijn vijver aan de voorzitter Richard Vergaelen, verzocht hij me om hierover een artikeltje te schrijven voor het con-

tactblad *Natuur.Voorkempen*. Uiteraard ging ik hier graag op in, maar kon het natuurlijk niet nalaten, er ook "een en ander" van de aanwezige de amfibieën en reptielen aan toe te voegen.

Het is mijn bedoeling een zeer korte bespreking met enkele bijzonderheden te geven in drie rubriekjes: (1) van de 7 soorten amfibieën en (2) de 2 soorten reptielen, die in het water en rondom mijn vijver voorkomen. Ze kwamen allen op spontane wijze in de tuin en vijver terecht en planten er zich wel degelijk voort. Daar waar bij de data jaartallen ontbreken, wil dit zeggen dat het de samenvattende notities zijn van meerdere jaren. Alhoewel ik sinds 1976 amfibieën en reptielen in de natuur bestudeer, ben ik tot de overtuiging gekomen dat vijver- & tuinobservaties soms zeer relevante en ongekennde notities kunnen opleveren.

In het derde deeltje, zal ik het voorkomen en gedrag van de ijsvogels bespreken, die sinds we hier wonen (in 1995), jaarlijks in de vijver komen foerageren.

AMFIBIEËN

Alpenwatersalamander (*Triturus alpestris*)

De meest voorkomende soort in mijn tuin. Na de vijveraanleg in april 1995, verscheen het eerste exemplaar op 15 april 1996. Na winteronderzoek met amfibiefuiken in het Groot Schietveld van Brasschaat, kwam ik tot de vaststelling dat onze 4 inheemse salamandersoorten geen winterslaap houden. Wel kan er van een immobiliteits- of rustperiode gesproken worden tijdens vorstperiodes. Dit is ook zo in mijn vijver, waar de Alpenwatersalamanders heel het jaar actief zijn, nl. van 1 januari tot 31 december. Tijdens de voortplantingsperiode is het niet abnormaal op een avond 10 tot 14 verschillende exemplaren te tellen. In het voorjaar hebben zij een duidelijke voorkeur voor de plekjes waar Bruine kikkers hun eieren afleggen. Hier vreten ze zit werkelijk "dik en rond" aan de kikkerdril. Opvallend zijn de notities van najaarsbalts en spermatofoor-opnames op 7/11 en 2/12/2003 en op 28/12/2004 !!!

Kleine watersalamander (*Triturus vulgaris*)

Deze soort is de tweede in algemeen voorkomen. Het eerste exemplaar werd pas 4 jaar na de vijveraanleg waargenomen, nl. op 14 maart 1999. De Kleine watersalamander is opmerkelijk schuwer dan de vorige en vlucht onmiddellijk bij het beschenen worden door de pillamp. Er is ook meer activiteit rond en na middernacht (waardoor ik ze waarschijnlijk minder observeer). In het voorjaar is het ook voor hen feestmaal aan de dril van Bruine kikker.

Zoals de vorige soort, is de Kleine watersalamander (zoals in de natuur) gedurende het ganse jaar actief van 01/01 tot 31/12.

Kamsalamander (*Triturus cristatus*)

De topper in mijn vijver is onmiskenbaar de Grote Water- of Kamsalamander. Hoewel mijn waterpartij niet zo ideaal in aanmerking komt voor deze soort, plant ze er zich toch in voort. Op 19 februari 1999 - pas 4 jaar na de vijveraanleg en bijna gelijk met de komst van de Kleine watersalamander -, werd de eerste Kamsalamander waargenomen, migrerend van land naar de vijver. Deze soort is zeer schuw en visueel moeilijk waarneembaar. Wanneer je niet met fuiken inventariseert en alleen op zicht, kan je de soort gedurende meerdere jaren "missen" (cfr. persoon-

lijke vaststellingen in de natuur). Overigens geldt als stelregel voor de meeste amfibieën: “ga ze ’s nachts observeren op hun aanwezigheid en zeker als het regent!”.

Gewone pad (*Bufo bufo*)

Het voorkomen van de Gewone pad is niet algemeen en verschilt van jaar tot jaar. De eerste aanwezigheid werd vastgesteld op 2 september 1995 (zo’n 4,5 maand na de vijveraanleg). Soms zijn de dieren eerder aanwezig in de voortplantingsperiode en soms eerder in de overige maanden. Overduidelijk is dat ze na de ei-afzet in mijn tuin volop komen foerageren en overwinteren. Ik noteerde voor gewone padden activiteit van 16 januari tot 3 oktober.

Groene kikker (*Rana esculenta-complex*)

Uit natuurervaring weet ik dat mijn vijver niet zo interessant is voor deze soort. Groene kikkers prefereren voor hun voortplanting, liefst grote en dichtbegroeide waterpartijen (met opstaande vegetatie-stengels waaraan ze hun eiklumpen kunnen afleggen). En aan geen van beide factoren voldoet mijn vijver.

De eerste Groene kikker werd waargenomen op 23 september 1995 of zo’n 5 maanden na de vijveraanleg. Tot eind 1999 varieerde hun aantal jaarlijks rond de 10 à 15 dieren, bestaande uit een evenredig aantal adulten als subadulten. Sinds 2000 migreren ze echter zeer frequent naar de bijgekomen vijvers in de omgeving, waarbij er soms maar een vijftal bij mij overblijven. De 5 (individueel herkenbare) adulten, die eind 2002 aanwezig waren in het water, vertoonden zich alle 5 terug in het voorjaar. Hoewel ik maar weinig eipakketjes observeer (ze zijn overigens ook in de natuur moeilijk waarneembaar), plant de soort zich sinds 2001 voort in mijn vijver.

Zeker te vermelden is de opvallende jaaractiviteit van groene kikkers (ook tijdens de winterperiode), nl. van 5 januari tot 28 december! Het is meermaals de eerste soort kikker, die ik in januari observeer.

Bruine kikker (*Rana temporaria*)

Het eerste dier meldde zich op de oeverrand op 7 oktober 1995 (6 maanden na de vijveraanleg). Sindsdien vertoeven er elk voorjaar tijdens de voortplantingsperiode ongeveer 30 tot 40 adulten, waarvan er uiteindelijk een 7 à 10-tal in amplexus komen. Deze wijfjes leggen dan ongeveer 9 à 15 eiklumpen. Zeer, zeer opmerkelijk is dat de eiklumpen sinds 1996, elk jaar op identiek dezelfde m² - op het zuidwesten gericht – in de vijver worden afgelegd! De larven metamorfoserend jaarlijks tussen 8 juni en 2 juli. Adulten worden waargenomen van 2 januari tot 28 december en zijn aldus het ganse jaar door actief.

Vernoemenswaard zijn nog volgende waarnemingen. Hun voorjaarsroep is hier normaal te horen tussen 28 februari en 31 maart (cfr. 2 maart tot 8 april als het resultaat van 34 jaar observeren in de natuur). Maar “mijn” bruine kikkers roepen ook tijdens de tweede helft van het jaar, nl. vanaf 13 augustus tot 22 november en dan enkel overdag tussen 7:05u ’s morgens en 21:00u ’s avonds.

Een directe verklaring hiervoor is mij niet bekend en kon evenmin in de literatuur achterhaald worden. Volgens de literatuur roepen ze enkel tijdens het voortplantingsseizoen. Betreft het hier misschien een activiteit van territoriumvorming?

REPTIELEN

Levendbarende hagedis (*Lacerta vivipara*)

Toen we pas in Zoersel kwamen wonen, ging ik uitgebreid op zoek naar het voorkomen van reptielen. Maar het resultaat was zeer pover! Ook het parkdomein De Renesse leverde – tegen de verwachting/hoop - niets op. Uiteindelijk werden er op 17 maart 1996 wel 3 levendbarende hagedissen - op zo 1 km afstand van mijn woning - waargenomen.

De Levendbarende hagedis wordt in de literatuur als cultuurvliedder opgegeven. De laatste jaren is als gevolg van wetenschappelijk onderzoek in Nederland, ook bekend dat ze flink kan migreren als pioniersoort.

Op 10 mei 1997 observeerde ik een eerste subadulte hagedis in mijn tuin en op 5 juni 1997 een zonnend jong drachtig wijfje op het vijvertalud. Deze kon ik gemakkelijk individueel herkennen (door haar uitgesproken plaatsgetrouwheid en geregenereerd staartgedeelte) en noteerde dat ze op 18 juli de eerste jongen wierp. Uiteindelijk telde ik in haar onmiddellijke omgeving 4 pasgeboren hagedisjes!

Van 1997 naar 1998 overwinterden er zeker 4 adulten en 1 subadult in het vijvertalud. In 1998 waren er zelfs 3 drachtige wijfjes in mijn tuin aanwezig. De volgende jaren nam het aantal wel af tot in 2001 de laatste 2 dieren actief waren op 24 juni. Nadien kreeg ik wel van burens de melding dat zij hagedissen in hun tuin hadden. Blijkbaar waren ze dus bij mij weggetrokken en verder op migratiepad gegaan!

Er zijn m.i. 3 mogelijke oorzaken voor hun vertrek/verdwijnen. Aangezien er zeer, zeer veel spitsmuizen in mijn tuin aanwezig zijn, die dikwijls foerageren in de overwinteringsbunkers voor amfibieën rond de vijver, is mogelijkheid (1) dat de hagedissen hier tijdens de winterslaap opgegeten worden door de spitsmuizen of (2) dat ze verdreven worden door de spitsmuizen of (3) dat het een instinctief migratiegedrag is van de levendbarende hagedis als pionier voor het “innemen” van nieuwe leefgebieden.

Wordt vervolgd!

Hazelworm (*Anguis fragilis*)

De Hazelworm is eerder een schuwe ondergronds levende reptielsoort. Als je er niet werkelijk achter gaat zoeken, kan ze meerdere jaren ongezien in je tuin leven.

Twee ideale “beheersmaatregelen” voor deze soort zijn:

(1) het maken van houtstapels en het leggen van houten planken, boomstronken tot zelfs dakpannen verspreid in je tuin, liefst enigszins onder bodembedekkers;

(2) wil je de dieren behouden, moet je deze schuilplaatsen ongemoeid laten en er nooit onder gaan kijken;

Dat heb ik gedaan en observeerde een eerste zonnende Hazelworm op 16 mei 1997 (zo'n twee jaar na de natuurlijke aanleg van de nieuwe tuin). Dit wijst duidelijk op immigratie vanuit de omgeving. In dit jaar werd ditzelfde jong mannelijk dier, op dezelfde stapel boomstronkjes, nog 3 keer al zonnend gezien. Je moest dan wel weten wat zoeken, zo gecamoufleerd was hij. Dan bleef het stil met waarnemingen aan hazelwormen tot het topjaar 2001. Een adulte man kwam meermaals op

dezelfde taludplek zonnen, van 17 maart tot 8 mei 2001; op 20 juli riep de buurman me, in alle ijf voor een hazelworm die hij met de grasmaaier zou doodgemaaid hebben; dit bleek echter niet het geval: het dier was springlevend en had een duidelijk herkenbaar beschadigde staart, die wel mooi genezen was. Dit dier werd in mijn tuin – met meer schuilplaatsen – vrijgelaten en nog 2 keer waargenomen tot 22 september 2001.

IJSVOGEL

Uiteindelijk wil ik hier (in feite was dit de opzet van dit artikeltje), nog enkele bijzondere vogel-waarnemingen aan toevoegen.

Na het inrichten van de vijver in 1995, kreeg ik in 1999 onverwachts en voor het eerst het “bezoek” van een ijsvogel. Op advies van een vogelvriend, plaatste ik twee takken vanop de oeverrand van over het water (zie foto 2) en deze werden al vrij vlug de voorkeurs-zitplaatsen. Hoewel op de loer zitten vanop de vlonderrand en vanop de zitbank, voor hen (de ijsvogels) ook ideaal is. De stekelbaarsjes krijgen hun voorkeur en om er een 8-tal te vangen in een kwartier, bleek voor hen absoluut geen probleem. Opmerkelijk is dat 9 op de 10 duiken succesvol zijn. Er worden wel eerder kleine dan grote stekelbaarsjes gevangen.

Daar waar ik in het begin dachten dat het om 1 exemplaar ging, bleken het er uiteindelijk 2 te zijn. Aan de hand van hun vleugeltekening kon ik namelijk 2 verschillende individuen herkennen. Hiervan kreeg ik de definitieve bevestiging op 7 september 2003 te 7:35u : twee ijsvogels zaten naast elkaar op hun geprefereerde vijvertak. Ze zaten als spiegelbeeld naast elkaar en vertoonden een balts-gedrag, waarbij ze elkaars bewegingen imiteerden, zoals futen dat doen. Uiteindelijk kwam er een paring als vervolg, maar vielen ze samen pardoos van hun stok het water in.

Soms blijven ze een kwartier en soms een hele voor- of namiddag. Overnachten doen ze hier nooit. Van de burens krijg ik gedurende deze periode ook meermaals te horen dat de ijsvogels in hun tuin kleine windes en goudvisjes komen vangen.

Zeer opvallend is dat de ijsvogels enkel en alleen komen foerageren in de tweede helft van het jaar. Ziehier enkele vergelijkingsdata van hun aanwezigheid in mijn tuin:

	<i>van</i>	<i>tot</i>
1999	05/08	31/12
2000	30/06	23/12
2001	25/06	25/12
2002	20/07	24/09
2003	21/07	16/12

Uiteindelijk wil ik hier besluiten met nog een opmerkelijke observatie waargenomen door Freddy Hordies in zijn tuin te Kontich. Op 29/12/2003 te 18:00u (het was al aardedonker), kwam de ijsvogel op zijn daar gebruikelijke stok zitten; in het donker dook hij in het water en kwam terug op de tak zitten met ... een salamander in de bek!

SLOT

Ik heb me hier beperkt tot mijn voorkeursdieren, nl. de amfibieën & reptielen en de ijsvogels, om dit artikel te schrijven. Uiteraard leeft er nog meer aan insecten, ongewervelden, libellen, water-, oever-, en krabspinnen, enz... in mijn vijver en tuin.

Ik hoop met dit artikeltje te hebben aangetoond dat een tuin met vijver, afhankelijk uiteraard van zijn ligging en inrichting, ook als "mini-natuur-gebiedje" kan ingericht worden en waar je het hele jaar door kan van genieten. Vergeet wel niet je waarnemingen op papier te zetten, want vroeg of laat komen ze van pas, wanneer Richard Vergaelen je komt vragen om een artikeltje te schrijven!

André Van Hecke

Kievitheide 95 2980 Zoersel

Info : "avh.zoersel@pandora.be"

12 januari 2004